

А. Богданенко
Д. Мартишин

**ХРИСТИЯНСЬКІ КОНЦЕПТИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ:
українське православ'я**

Київ
2022

УДК 351.857:271.2-67](477)
Б73

Рецензенти:

П. В. Бочков, священник, доктор богословських наук (Папський богословський факультет у Вроцлаві, Польща), кандидат юридичних наук

В. М. Воронін, доктор історичних наук, професор

Богданенко А. І., Мартишин Д. С.

Б73 Християнські концепти державного управління: українське православ'я. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 96 с.

ISBN 978-617-520-357-6

Присвячено дослідженню духовного потенціалу українського православ'я в умовах глобалізації. Проаналізовано процес підвищення впливовості православної церкви в житті українського суспільства.

В умовах глобалізації вивчення вагомій ролі і цілеспрямованого впливу православ'я на стан і розвиток суспільних процесів в Україні залишається пріоритетним напрямом у галузі державного управління.

Для широкої читацької аудиторії, яку цікавлять питання історії Української держави, церкви, суспільства, а також для тих, кому небайдужі питання національного державотворення.

УДК 351.857:271.2-67](477)

ISBN 978-617-520-357-6

© Богданенко А. І., Мартишин Д. С., 2022

© Видавництво Ліра-К, 2022

З Києва по всій Русі розійшлося світло проповіді Євангелія. Від Церкви Київської народилися і місцеві Церкви у сусідніх з нами народів на півночі та сході.

**Митрополит Київський
і всієї України Епіфаній**

Українське православ'я як суттєва складова культурного та історичного коду України завжди відіграло важливу роль в суспільному житті. Результатом пошуку більш ефективніших регулятивних механізмів державного управління стало виникнення прикладних концептів синтезу релігії та науки як невід'ємної складової соціального функціонування українського суспільства. Пошук нових ціннісних засад Української держави перестав бути справою вузького кола теологів-інтелектуалів і філософів. Базові релігійні цінності почали розглядатись засадничими елементами соціальних інститутів (церква), так і окремих духовних засад державної політики.

Така ситуація впливає на необхідність вивчення державним управлінням духовно-етичних цінностей і християнських концептів соціального вчення православної церкви у галузі політики. Тому аналіз духовного потенціалу православних церков України в умовах глобалізації є актуальним і значимим у теоретичному і практичному відношенні.

◆

Духовно-етичні цінності християнства, еволюція теорії, філософії та методології державного управління, релігійні, соціальні, економічні, культурні, історичні джерела виникнення державного управління були важливим предметом дослідницької уваги на всіх етапах розвитку теології і релігійної філософії. Ціннісно-нормативні ідеї українського православ'я та духовні ідеали церкви визначають соціокультурний простір життя України як сферу вільної діяльно-творчої самореалізації особистості. Основні концепти християнської теології залишаються вагомим чинником функціонування соціальних інститутів і важливим орієнтуючим фактором внутрішнього життя сучасної людини.

Згідно з соціальним вченням церкви всі сфери життя християнина (економіка, політика, культура та ін.) визнаються вагомими для спасіння і духовного оновлення, що стимулюють активну розробку наукової проблеми відносин людини, держави і суспільства. Отже, має сенс більш ґрунтовніше проаналізувати позитивний вплив православної церкви, її вагому роль у формуванні сучасних універсальних цінностей Української держави.

Аналізуючи національні традиції та вітчизняний досвід розбудови системи державного управління, зазначимо, що попри всю складність історії християнства і можливість неоднозначної оцінки багатьох подій в житті православної церкви, існують усі підстави для визнання величезного духов-

◆

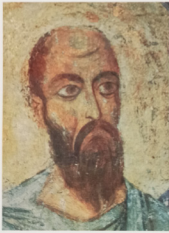
ного потенціалу українського православ'я на шляху державотворення. Соціальне вчення церкви прямо пов'язане із співвідношенням духовних інтересів, потреб, прагнень, інтуїції, моралі людини. Сутність християнської духовності пов'язана з Богом, який є любов'ю. Творець охоплює і пронизує своєю любов'ю як індивідуальну людську природу, так і людське суспільство в цілому. Отже, в межах соціального порядку християнин має являти приклад живої любові до Бога і усього людства, розглядати всі форми людських занять і виконувати громадські обов'язки як частину свого релігійного покликання.

У найширшому розумінні соціальна думка українського православ'я – це певна світоглядна орієнтація, центром якої є людина, а не держава. В сучасній соціальній думці православної церкви досить впливовою є думка теологів щодо самодостатності, права на вільну, творчу самореалізацію людини, яку людство отримує від Бога.

Проблема християнських концептів державного управління в сучасній Україні пов'язана не лише зі складністю реформування державної політичної системи, а й утвердженням нових основ духовного, культурницького і національно-патріотичного розвитку українського суспільства в умовах викликів війни з Росією. Найбільш складні періоди духовних змін у державі визначають майбутнє усього народу.

На нашу думку, однією з найважливіших трансформаційних основ сучасної Української дер-

ХРИСТОС ЯННАРАС
СВОБОДА ЕТОСУ

ДУХ І ЛІТЕРА

Створення людини є актом Божої любові – не «доброї ласки», а саме Його любові, що конститує буття як екзистенційну подію особистісного спілкування та взаємин. Людина була створена для того, щоб брати участь в особистісному способі існування, яким є життя Бога, щоб долучитися до свободи любові, яка є істинним життям...

Людина є не лише діяльним виявленням слова Божого чи внутрішнього принципу, вона – втілення принципу особистої неповторності і любові, вільної від будь-якого напередвизначення. Ось чому людина здатна приймати або відкидати онтологічну передумову свого існування: вона може зректися свободи любові та особистісного спілкування, сказати «ні» Богові й вилучити себе з буття.

*Яннарас Х. Ч. Свобода етосу / Переклад з англ.
Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. С. 14.*

жави є формування нової системи духовних цінностей і культури. Під цінностями ми розуміємо духовні та ідейні основи життя людини, що визначають мету і сенс його буття. Відомо, що до числа термінів поняттєвого апарату сучасної науки належить термін «християнський концепт» – духовна ідея, яка містить у собі творчий сенс християнської теології (від лат. *conceptus* – поняття, розуміння, задум). Концепт – це інноваційна ідея, що містить у собі творчий духовний сенс християнської теології. В цілому концепт розуміють як буттєво-культурне, а не спеціально-дисциплінарне формотворення. Для нас важливо, що у концепті християнської теології присутні багатомірність і дискретна цілісність (протиставлена реальність неба й землі) духовного сенсу людської історії, який існує в культурно-історичному просторі певної релігії. У нашому дослідженні концепт (думкове утворення) твориться християнським теологом, а відтак, він несе його авторську конотацію та наукове прочитання наукових теоретичних та практичних проблем державного управління.

Концепт завжди співвідноситься з науковою проблемою або перетином багатьох проблем, на які він покликаний відповідати і де він у своєму становленні, власне, й співвідноситься з іншими концептами. На наш погляд, християнський концепт державного управління – це платформа перетину «синтезу», «збігу», «скупчення», «згущення» всіх релігійно-філософських, теологічних та дер-

жовно-управлінських питань, що стосуються розвитку сучасного світу.

Християнські концепти державного управління як наукову проблему можна розглядати лише з певними застереженнями. На нашу думку, застосовуючи християнські теологічні знання у політичній сфері діяльності людини, можна ширше розглядати державно-управлінську проблематику щодо сенсу людського життя, місійного призначення церкви і духовних концептів розвитку і самореалізації людини. У сучасному світі існує безліч наукових шкіл, філософських напрямів, різних парадигм мислення, світоглядних орієнтацій, а відтак, може бути й багато різних філософських концептів, теорій і практик державного управління. Вивчення діалогу церкви і держави неможливе без чітких уявлень про сучасну наукову картину християнської теології, містичну природу церкви, сутність держави, влади і суспільства.

Аналізуючи засади християнські концепти державного управління останнього часу, а саме світоглядні й релігійні аспекти людського буття складається стійке враження, що українське суспільство інтегрує поняття християнської соборності і свободи до політичних реалій. Вперше в історії України склалася унікальна ситуація, реформаторсько-демократична і навіть політична риторика церковних ієрархів, що здатна консолідувати суспільство навколо розуміння необхідності та бажаності демократичного державотворення, готовності до

сприйняття нової демократичної ціннісної системи. Адже в іншому разі посилюватиметься поляризація українського суспільства, яка неминуче призведе до дезінтеграції та розколу за релігійною, регіональною, етнічною або іншою ознакою.

Розглядаючи історію місії християнства у світі, варто наголосити, що українському православ'ю одночасно притаманні християнський універсалізм (Українська православна церква) і виняткова національна ідентичність (Православна церква України). Все найкраще, що є в західній та східній християнській традиції, зберігають в собі Українська православна церква (УПЦ) – митрополита Онуфрія (Березовського) і Православна церква України (ПЦУ) – митрополита Епіфанія (Думенко).

Наголосимо, що ці православні церкви України з різних канонічних, історичних, політичних, культурологічних та геополітичних причин поки що не знайшли повного порозуміння та єдності, але вони разом свідчать перед сучасним світом про духовні цінності християнства, утверджуючи теологічні засади філософії державного управління, працюючи на благо Української держави та суспільства.

Наголосимо, що нині Україна перебуває в стані пошуку об'єднуючих духовних ідей, які б відповіли потребам глобалізації. Суттєва диспропорція між духовними цінностями християнства і нігілістичним сьогоденням сучасного світу вимагає від науковців нових моделей взаємодії церкви та держави. Водночас, останні наукові розробки фахів-

Об'єднання всіх сил, інтереси яких інколи не збігаються або навіть протилежні, сьогодні можливе на основі визнання демократичних (і відповідних їм християнських) цінностей, досягнення яких уможливить перехід від авторитарного правління до правової держави і, отже, створення передумов для появи такої системи

соціального регулювання, в межах якої стає можливим розв'язання соціальних суперечностей законодавчим шляхом із збереженням спадкоємності й легітимності політичного керівництва. Як ідеальну, демократія розглядає змішану форму правління, яка в Новий час з'являється у вигляді конституційної монархії або президентської республіки. У межах цієї концепції запропоновано модель співвідношення суспільного контролю за владою (парламентське начало) і сильної виконавчої влади (монарх або президент). В умовах соціальної модернізації така формула є, мабуть,

єдино можливим синтезом демократичних прав і свобод населення та існування сильної держави, здатної здійснювати перетворення правовим шляхом.

Щокін Г. В. Управління суспільством: наук.-публ. вид.: 2-ге вид, допов. і перероб / Г. В. Щокін. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2020. С. 100-101.

ців з державного управління знаменні з одного боку виразним поворотом до духовних цінностей християнства, а з іншого – зростаючим переглядом основоположних пріоритетів сучасної світобудови.

У період домінування атеїстичної ідеології в радянській науці розвиток соціально-політичної думки в державному управлінні здійснювався винятково в рамках марксистсько-ленінської теорії. Дослідник був зобов'язаний дотримуватися норм та понять наукового матеріалізму, які висувалися для всіх без винятку науково-методичних праць, присвячених громадським та державним проблемам. Праці вітчизняних учених, в яких хоча й провадився аналіз різних державно-управлінських процесів та явищ, поширених у світовій практиці, мали яскраво виражений критичний характер.

Практично всі монографії та дисертації були написані з позицій «наукового комунізму» та «наукового атеїзму». В незалежній Україні позначились істотні зрушення у сфері об'єктивного науко-

Д. С. Мартишин
Є. О. Романенко
А. І. Богданенко

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я
НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Головне і найпозитивніше – значно змужнів, легалізувався національно-визвольний церковний автокефальний рух України: з-під влади імперського центру вивільнилися Українські Християнські Церкви (УГКЦ, УПЦ, ПЦУ) і релігійні громади, що мали підстави й віками ждали розбудувати власне церковне буття.

Можна сказати, що християни взяли за приклад історію козацтва, почали створювати численні церковні «Січі», демонструвати один перед одним свою гетьманську місію, унікальність, особливість, доводити, що саме вони і є найпомітнішими, істинними християнами-патріотами. На нашу думку, релігійний плюралізм України – це її духовне багатство. Духовна конкуренція, місійні справи, просвітництво православних громад Української Православної Церкви і Православної Церкви України лише утверджують розмаїття духовного буття сучасного християнства.

Мартишин Д. С., Є. О. Романенко, А. І. Богданенко. Українське Православ'я на зламі століть. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. С. 39-40.

вого розроблення актуальних проблем державного управління. З'явилася низка цікавих публікацій, присвячених темам формування нової політичної системи управління та державного устрою.

Якщо ви вірите в те, що життя є чимось більшим за сукупність матеріальних насолод і уникнення страждань, то ви плід Єрусалима й Афін. Якщо вважаєте, що влада не має права втручатися в те, як ви реалізуєте вашу особисту волю, і що ви маєте моральний обов'язок прагнути чеснот, то ви – плід Єрусалима й Афін. Якщо переко-

нані, що людська істота здатна вдосконалити світ через застосування свого розуму і має для цього високу мету, ви плід Єрусалима й Афін.

Єрусалим і Афіни створили науку. Ідеали юдейсько-християнських цінностей та античне поняття про природне право створили права людини. Вони дали добробут, мир і мистецьку красу.

Шапіро Бен. Смысл истории. Як розум і мораль зумовили велич Заходу / Пер. з англ. Геннадій Шпак. Київ : Наш Формат, 2022. С. 20.

◆

Увагу широкої наукової української громадськості дедалі більше почали привертати актуальні та складні питання синтезу релігії та соціально-політичних феноменів. Це проблематика державно-церковних відносин, історія православ'я, політична теологія, яким уже присвячено значну кількість праць. Серед православних богословів, які плідно займаються дослідженням проблем політичного богослов'я як в теоретичному, так і в прикладному плані, найбільш відомим є архимандрит Кирило (Говорун).

Плідні духовні ідеї стосовно впливу церкви на розвиток українського суспільства представлені в працях видатних церковних ієрархів: митрополита Іларіона (Огієнка), митрополита Володимира (Сабодана), кардинала Йосифа (Сліпого) і кардинала Любомира (Гузара). Вивчаючи взаємозв'язок християнської теології із державним управлінням, освітою, вихованням, варто звернутися до наукових розробок церковних ієрархів та богословів: патріарха Варфоломія I (Архондоніса), почесного патріарха Філарета (Денисенка), митрополита Епіфанія (Думенка), верховного архієпископа Святослава (Шевчука), митрополита Бориса (Гудзяка), митрополита Антонія (Паканича), митрополита Олександра (Драбинки), митрополита Димитрія (Рудюка), архієпископа Віктора (Коцаби), архієпископа Ігоря (Ісіченка), єпископа Віктора (Беда), єпископа Гавриїла (Кризини), протоієрея Георгія Коваленка, протоієрея Андрія Дудченка, священни-

ка Павла Бочкова, А. Аржаковського, В. Бурегі, С. Саннікова, Р. Соловія.

Незважаючи на досить велику кількість праць, присвячених державному управлінню в церковній сфері, зокрема В. Бондаренка, В. Вороніна, Ю. Кальниша, В. Пасічника, Є. Романенка, О. Радченка, в управлінській науковій практиці відсутні дослідження, в яких би комплексно розглядалися історія УАПЦ і концептуальні засади державного управління у сфері духовно-ціннісного розвитку суспільства. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлювали у своїх працях Я. Грицак, В. Єленський, С. Здіорук, І. Козловський, А. Колодний, М. Маринович, Ф. Медвідь, Р. Небожук, І. Преловська, Ю. Решетников, О. Саган, Є. Сверстюк, А. Филипович, В. Хромець, Ю. Чорноморець, Г. Щокін та інші. Проте дисертацій про роль православних церков України в державному будівництві порівняно мало.

Щойно з'явилися перші публікації українських авторів, які безпосередньо звернулися до пошуку підходів до дослідження історії українського православ'я в контексті державного управління, як почали порушуватися питання про духовне та релігійне коріння державного управління.

Для адекватного дослідження процесу комунікативної політики церкви необхідно надати описання того, що в сучасній науці розуміють під цим терміном, виявити його характеристики, основні риси, структури та інститути. Йдеться про багатозначність самого явища «комунікація», яке отри-